

РЕДАКЦІЙНА СТАТТЯ

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-40-01>

УДК 342.34

КАГАНОВСЬКА Т. Є.

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України, ректор

E-mail: rector@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4427-2038>

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
м. Харків, 61022, майдан Свободи 4

СЕРЬОГІН В. О.

доктор юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету

E-mail: v.a.servogin@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1973-9310>

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
м. Харків, 61022, майдан Свободи 4

ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДЕМОКРАТІЇ: ДОСВІД ЄС

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* Демократія є наріжним каменем Європейського Союзу та ключем до побудови миру, безпеки, економічного процвітання, конкурентоспроможності та соціальної згуртованості. Втім демократію та права людини не можна сприймати як даність чи щось таке, що саме собою розуміється, – їх потрібно щодня просувати та захищати. Більше того, центральну роль у демократичному процесі повинні відігравати пересічні громадяни: вони повинні бути максимально залучені до функціонування інституцій, аби мати підстави довіряти їм. В епоху зростаючої геополітичної конфронтації, міжнародних та регіональних конфліктів, а також технологічних потрясінь європейські демократії перебувають під істотним внутрішнім і зовнішнім тиском. Саме тому ЄС бере на себе зобов'язання захищати й обстоювати демократію, а також підвищувати стійкість і готовність суспільства, зміцнювати верховенство права для справедливого та добре функціонуючого суспільства, сприяти громадянській залученості та політичній участі, щоб ідеї громадян були в центрі розробки публічної політики.

На жаль в Україні правові засади захисту демократії в ЄС досі не були предметом самостійного наукового дослідження, пропри значну увагу вітчизняних науковців до проблем європейської інтеграції та правових засад функціонування ЄС. Певною мірою це пояснюється новизною даної проблематики, а також її комплексним характером. Тож в межах даного дослідження робиться спроба розпочати науковий дискурс щодо причин, еволюції, сучасного стану і перспектив розвитку правових засад захисту демократії в ЄС, а також значення таких засад для розбудови української державності та перспектив здобуття повноправного членства України в ЄС.

Короткий зміст основних результатів дослідження. Від моменту укладення Маастрихтського договору до великого розширення ЄС 2004 року – європейська демократія вважалася зразковою, непохитною, позбавленою більш-менш істотних внутрішніх і зовнішніх загроз. Перші виклики демократичному стрижню ЄС почали спостерігатися тільки тоді, коли найбільша хвиля розширення долучила до складу даного інтеграційного утворення одразу десять держав, вісім з яких мали значний історичний досвід існування в межах соціалістичного табору, далекого від ідеалів західної демократії. Тож правовий захист демократії є доволі новим напрямом у зовнішній та внутрішній політиці ЄС; він має лише п'ятирічну історію, втім на сьогодні вже встиг посісти чільне місце серед політичного спектру цього інтеграційного утворення. Така політика має системний і планомірний характер. Основними програмними політико-правовими документами у названій сфері є План дій щодо європейської демократії (2020 року), Пакет щодо захисту демократії (2023 року), а також «Європейський щит демократії» та Стратегія ЄС для громадянського суспільства (2025 року).

Висновки. Основний акцент у всіх документах щодо захисту демократії в ЄС робиться на захисті демократичних виборів, інформаційного простору та громадянського суспільства від зовнішніх загроз, що закономірно викликає критику з боку фахівців і вимоги до розширення предмета правового регулювання та приділення більшої уваги внутрішнім загрозам демократії. Подолати наявні недоліки має Стратегія готовності ЄС, котра вже перебуває на стадії розробки. Ця Стратегія спирається на системне розуміння готовності наднаціональних інституцій, органів публічної влади держав-членів, а також інституцій громадянського суспільства і пересічних громадян своєчасно ідентифікувати і правильно кваліфікувати будь-які загрози, що постають перед ЄС, а також ефективно реагувати на них, як самостійно, так і колективно.

Істотним каталізатором активізації розробок щодо захисту демократії в Європі стала агресія Росії проти України, а також масові прояви зовнішнього протиправного втручання у демократичні процеси ЄС із використанням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. Законодавство ЄС щодо захисту демократії переживає період бурхливого розвитку і в багатьох аспектах має унікальний, новаторський характер, особливо в частині регулювання штучного інтелекту та статусу електронних ЗМІ.

Досвід ЄС у сфері правового захисту демократії має істотне значення для України; імплементація європейських стандартів у даній сфері, з одного боку, є запорукою успіху й незворотності демократичних перетворень всередині нашої держави, а з іншого боку – є передумовою її подальшої інтеграції в європейський правовий простір. Участь України та її суб'єктів у реалізації відповідних програм і стратегій дозволить отримати необхідний інформаційний, організаційний та матеріально-фінансові ресурси для продовження розбудови демократичної, правової державності європейського зразка та наблизити членство нашої держави в ЄС.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: демократія, Європейський Союз, право ЄС, правовий захист, належне управління, демократичне управління.

Як цитувати: Кагановська Т.Є., Сербогін В.А. Правовий захист демократії: досвід ЄС. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, серія «Право»*. 2025. Вип. 40. С. 10-28. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-40-01>

In cites: T.E. Kaganovska, V.O. Serohin Legal protection of democracy: EU's experience. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series "Law"*, (40), P. 10-28. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2025-40-01> (in Ukrainian)

Вступ. Демократія є наріжним каменем Європейського Союзу та ключем до побудови миру, безпеки, економічного процвітання, конкурентоспроможності та соціальної згуртованості. Втім демократію та права людини не можна сприймати як даність чи щось таке, що саме собою розуміється, – їх потрібно щодня просувати та захищати. Більше того, центральну роль у демократичному процесі повинні відігравати пересічні громадяни: вони повинні бути максимально залучені до функціонування інституцій, аби мати підстави довіряти їм. В епоху зростаючої геополітичної конфронтації, міжнародних та регіональних конфліктів, а також технологічних потрясінь європейські демократії перебувають під істотним внутрішнім і зовнішнім тиском. Саме тому ЄС бере на себе зобов'язання захищати й обстоювати демократію, а також підвищувати стійкість і готовність суспільства, зміцнювати верховенство права для справедливого та добре функціонуючого суспільства, сприяти громадянській залученості та політичній участі, щоб ідеї громадян були в центрі розробки публічної політики.

Майбутнє Європи в розколотому світі значною мірою буде залежати від наявності сильної демократії та захисту цінностей, що дають європейцям права і свободи, які вони цінують. Спираючись на вже досягнуті результати, ЄС намагається зробити якомога більше для захисту демократії та своїх громадян від зростаючих загроз, що виникають з боку внутрішніх та зовнішніх суб'єктів, одночасно зміцнюючи верховенство права, яке слугує її основою та є основоположним для процвітання, конкурентоспроможності та добре функціонуючого спільного ринку. Бачення європейського континенту, об'єднаного демократією, верховенством права та повагою до основополож-

них свобод, і зосередженого на громадянах, було і залишається рушійною силою діяльності основних інституцій ЄС.

Життєво важливим для України є той факт, що підтримка держав-кандидатів та потенційних кандидатів на вступ до ЄС у їхніх зусиллях щодо зміцнення та консолідації демократії є принциповим і усталеним підходом основних європейських інституцій. Ми можемо спостерігати ескалацію гібридних атак проти об'єднаної Європи. При цьому тактика, що використовується, передбачає глибоке проникнення в структуру європейських суспільств, маючи потенційно довготривалі негативні наслідки. Поширюються брехливі наративи, у тому числі відверті маніпуляції та фальсифікація історичних фактів, спрямовані на те, щоб підірвати довіру до європейських демократичних систем [1]. Ці загрози не виникають окремо, а підживлюють та посилюють інші важливі виклики, з якими сьогодні стикається демократія. До них належать зростання екстремізму та поляризації суспільства, зниження довіри та залученості, загрози чесності виборів, плюралізму публічних дебатів і свободі слова, а також погіршення середовища, в якому працюють журналісти та громадянське суспільство. Відповідно, захист демократії та розбудова демократичної стійкості громадян, суспільств та інституцій – це невідкладне колективне завдання, яке вимагає загальноурядового та загальносуспільного підходу і має спиратися на результати широкого наукового дискурсу.

На жаль в Україні правові засади захисту демократії в ЄС досі не були предметом самостійного наукового дослідження, пропри значну увагу вітчизняних науковців до проблем європейської інтеграції та правових засад функціонування ЄС. Певною мірою це пояснюється новизною даної проблематики, а також її

комплексним характером. Тож в межах даного дослідження спробуємо розпочати науковий дискурс щодо причин, еволюції, сучасного стану і перспектив розвитку правових засад захисту демократії в ЄС, а також значення таких засад для розбудови української державності та перспектив здобуття повноправного членства України в ЄС.

1. Методологія дослідження.

Дослідження ґрунтується на філософських матеріалістичних засадах, що в контексті обраного предмета передбачає розгляд Європейського Союзу як об'єктивної реальності, що являє собою закономірний результат розвитку європейських держав. Водночас даній праці притаманний діалектичний підхід, який, з одного боку, полягає у розкритті політики ЄС як історично змінюваного явища, змушеного реагувати на внутрішні та зовнішні виклики, що постають на тих чи інших етапах розвитку даного міждержавного інтеграційного утворення, в з іншого боку – перебуває у відносинах взаємозв'язку та взаємодії з суспільними іншими явищами і процесами, що мають місце як всередині ЄС, так за його межами, на регіональному та глобальному рівнях. При цьому захист демократії розглядається комплексно: в інституційному, організаційно-правовому та матеріально-фінансовому аспектах, як змістовно і темпорально структурований процес, що передбачає реалізацію системних і скоординованих заходів на наднаціональному, національному та субнаціональному рівнях. При характеристиці еволюції політики ЄС щодо захисту демократії використано історичний (хронологічний) метод, а при дослідженні змісту й обсягу цієї політики – формально-юридичний (догматичний), системно-структурний та герменевтичний методи наукового пізнання. Для характеристики сучасного стану правового регулювання окремих аспектів захисту демократії в національній правовій системі України та його відповідності європейським стандартам використано порівняльно-правовий метод.

2. Правова основа захисту демократії в ЄС: основні етапи формування

2.1. План дій щодо європейської демократії.

Протягом перших десяти років свого існування – від моменту укладення Маастрихтського договору до великого розширення ЄС 2004 року – європейська демократія вважалася зразковою, непохитною, позбавленою більш-менш істотних внутрішніх і зовнішніх загроз. Перші виклики демократичному стрижню ЄС почали спостерігатися тільки тоді, коли найбі-

льша хвиля розширення долучила до складу даного інтеграційного утворення одразу десять держав, вісім з яких мали значний історичний досвід існування в межах соціалістичного табору, далекого від ідеалів західної демократії. На той момент у більшості європейських регіонів надія на демократію означала свободу від авторитарного або недемократичного контролю та гнітючого правління радянського зразка, вона втілювала захист верховенства права, основних прав людини та громадянських свобод, таких як свобода слова та необмежена участь у політичному житті. Однак останні два десятиліття, за оцінками західних експертів, малюють іншу картину: картину занепаду демократичних цінностей через ослаблення правових основ, обмеження незалежності ЗМІ та зростання неліберальних та популістських груп [2; 3].

Зміна політичного ландшафту на просторах ЄС закономірно позначилася на політико-правовому дискурсі та риториці європейських лідерів. Відповідно, питання демократії дедалі частіше почали з'являтися на порядку денному політики ЄС. Доволі красномовним фактом у даному контексті є те, як змінювалися керівні політичні принципи голів Європейської Комісії за останні 15 років. У той час як Жозе Мануель Баррозу лише побіжно згадував про демократію, назвавши стабільну демократію однією з сильних сторін ЄС у 2009 році [4], Жан-Клод Юнкер у своїх керівних політичних принципах 2014 року визначив пріоритет необхідності зміцнення демократичних процесів та легітимності на європейському рівні та наголосив на прерогативі Комісії підтримувати спільні цінності, основні права та верховенство права [5].

Зі зниженням якості демократії в кількох державах-членах ця обережна риторика щодо підтримки спільних цінностей стала помітно більш жорсткою: у перших політичних керівних принципах Урсули фон дер Ляєн, які вона виклала у 2019 році, зазначалося, що «не може бути жодного компромісу, коли йдеться про захист наших основних цінностей» [6], маючи на увазі саме підтримку верховенства права. Щодо демократії, вона зосередилася на демократії на європейському рівні, як і Юнкер, заявивши, що європейці повинні відігравати більш потужну роль у процесі прийняття рішень ЄС, і вона «зробить більше, ніж будь-коли раніше, щоб це сталося». Її пріоритетами були участь громадян, зв'язки з Європейським парламентом, система провідних кандидатів (або Spitzenkandidat) та більша прозорість у роботі європейських інституцій.

Окрім оприлюднення цих планів щодо демократії на європейському рівні, Урсула фон дер Ляєн у тому ж 2019 році стверджувала, що демократичні системи та інституції «в останні роки все частіше зазнають атак» і, відповідно, «необхідно робити більше для захисту себе від зовнішнього втручання», у тому числі на цифрових платформах, та розробляти спільні підходи до боротьби з дезінформацією та онлайн-ненавистю (цит. за: [7, с. 2]). Варто зауважити, що це був перший випадок, коли серед певних керівних політичних принципів ЄС згадувалися загрози національним демократичним інституціям, окрім проблем верховенства права.

В основі запропонованих дій у політичних керівних принципах фон дер Ляєн на 2019 рік лежав «План дій щодо європейської демократії» (EDAP), розроблений для боротьби із «загрозами зовнішнього втручання у європейські вибори». Однак на момент представлення даного Плану в грудні 2020 року цей акцент дещо змістився і включав уже значно ширший спектр заходів щодо зміцнення демократичної стійкості у трьох основних сферах:

Сприяння вільним і чесним виборам і активній демократичній участі. У листопаді 2021 року Комісія представила пакет заходів, спрямованих на зміцнення чесності виборів та відкритих демократичних дебатів, включаючи пропозицію щодо прозорості та таргетування політичної реклами [8], пропозицію щодо європейських політичних партій [9] та пропозиції щодо виборчих прав мобільних громадян Союзу [10].

Регламент про прозорість та таргетування політичної реклами був прийнятий у березні 2024 року [11]. Він запровадив нові правила прозорості для політичної реклами, а також заборонив таргетування на основі певних категорій персональних даних в Інтернеті й рекламу з третіх країн за три місяці до виборів. Натомість ініціативи щодо перегляду правил фінансування європейських політичних партій та фондів та законодавства про права мобільних громадян ЄС голосувати на муніципальних та європейських виборах викликали широку дискусію в наукових і політичних колах, тому досі ще не прийняті.

Підтримка вільних та незалежних ЗМІ. Це включало рекомендацію щодо безпеки журналістів [12], рекомендацію щодо протидії так званим «стратегічним позовам проти громадської участі» (SLAPP) [13], директиву щодо захисту журналістів та правозахисників від зловживань судовими процесами [14], новий Монітор власності ЗМІ [15] та фінансування таких проектів, як «Оперативне реагування на

свободу ЗМІ» [16].

Протидія дезінформації. Це включало розробку інструментарію для протидії іноземному втручання та так званим «операціям впливу» [17], посилення Кодексу практики щодо дезінформації [18] та виділення ресурсів для протидії маніпуляціям та втручанням іноземної інформації (FIMI), включаючи дезінформацію.

Документ також містив посилання на пов'язані ініціативи, такі як Європейський закон про свободу ЗМІ та Закон про цифрові послуги. Міжгалузевими пріоритетами всього плану також були змістовна й активна участь громадян і активне громадянське суспільство. Загалом EDAP був позитивно сприйнятий інституціями громадянського суспільства, особливо враховуючи те, що це була перша спроба розробити комплекс заходів, спеціально спрямованих на загрози демократії в державах-членах.

2.2. Пакет щодо захисту демократії.

Президент Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн, продовжуючи План дій щодо розвитку демократії (EDAP), у своєму зверненні про стан Союзу 2022 року оголосила про «Пакет щодо захисту демократії», заявивши: «Нам потрібно краще захищати себе від зловмисного втручання» [19]. Звичайно, вона говорила про це одразу після вторгнення Росії в Україну, котре розпочалося в лютому того ж року.

У 2023 році, напередодні наступних виборів до Європейського парламенту, Комісія переглянула виконання Плану дій і визначила низку сфер, де ЄС може бути проактивним перед обличчям існуючих та нових викликів.

86% європейців погоджуються, що швидке поширення дезінформації є серйозною проблемою для демократії, 81% європейців вважають, що іноземне втручання в наші демократичні системи є серйозною проблемою, яку потрібно вирішити, 90% громадян ЄС визнають важливість поваги до цінностей ЄС, включаючи демократію і верховенство права [20]. При цьому поточна геополітична напруженість висвітлює таку дилему: хоча міжнародна співпраця необхідна для вирішення глобальних викликів, таких як зміна клімату, включаючи участь третіх країн у дебатах ЄС, така діяльність також несе ризик іноземного втручання у розробку політики ЄС, що можна визначити як використання політичних процедур ЄС за допомогою примусових, прихованих або обманливих засобів.

12 грудня 2023 року Комісія опублікувала пакет документів на захист демократії [21], який мав на меті, розвиваючи EDAP, забезпе-

чити прозорість представництва іноземних інтересів у ЄС. «Демократію слід захищати та плекати. – наголошувалося в Рекомендації Єврокомісії, – Хоча стабільність, безпека та процвітання в Союзі залежать від твердого дотримання демократичних принципів, цінностей та інституцій, кризи, включаючи пандемію Covid-19 та російську війну-агресію проти України, загострили деякі виклики демократичним цінностям та інституціям, включаючи поляризацію, прихований вплив та інше втручання, таке як маніпулювання та втручання іноземної інформації, включаючи дезінформацію» [22].

Центральним елементом пакету була пропозиція щодо Директиви, котра мала б «захистити демократичну сферу ЄС від прихованого іноземного впливу» і була покликана встановити гармонізовані вимоги на внутрішньому ринку щодо прозорості представництва інтересів, які здійснюється від імені третіх країн («Директива про іноземне фінансування») [23]. Ця пропозиція стосувалася забезпечення прозорості діяльності щодо представництва інтересів, спрямованої на вплив на розробку політики в ЄС в цілому, а також сприяння здійсненню такої діяльності на всьому спільному ринку. Крім того, до пакету входили дві рекомендації Комісії: щодо інклюзивних та стійких виборчих процесів у ЄС [24] та щодо сприяння участі громадян і громадянського суспільства в процесах розробки політики [25].

Директива про іноземне фінансування була розкритикована організаціями громадянського суспільства як така, що ризикує підірвати декларовану політичну мету захисту демократії, оскільки «дуже схожа на так звані закони «Про іноземних агентів», які існують в автократіях, що намагаються придушити опозицію» [26]. Крім того, існували побоювання, що такий документ може стигматизувати роботу деяких інституцій громадянського суспільства на підставі джерел їх фінансування, а також може непропорційно обмежити свободу асоціацій та висловлення думок. Тож дана пропозиція досі перебуває на розгляді [27]. Водночас більшість держав-членів ЄС вже самостійно прийняли законодавчі або підзаконні акти для регулювання діяльності щодо представництва інтересів загалом, причому деякі з них також створили спеціальні реєстри.

Формулювання поточних загроз європейським демократіям, що походять від зловмисних зовнішніх суб'єктів, чие втручання відбувається в онлайн-інформаційному просторі, додатково було підкреслене в керівних політичних принципах 2024 року, де зазнача-

лося, що «наші демократичні системи та інституції зазнають атак» з боку іноземних суб'єктів, таких як ворожі уряди [28].

Поряд із цими «пакетами» щодо демократії, європейські законодавчі інституції здійснили й інші варті уваги ініціативи. У квітні 2024 року був прийнятий і набув чинності з серпня 2025 року Європейський акт про свободу ЗМІ (EMFA) [29]. Важливим законодавчим актом у даному контексті став також Акт про цифрові послуги (DSA) [30], який набув чинності в грудні 2024 року, оскільки, проміж іншого, він вимагає від дуже крупних онлайн-платформ (VLOP) зниження системних онлайн-ризиків для виборів, демократичних процесів та громадянського дискурсу. У лютому 2025 р. Європейська комісія підтримала інтеграцію добровільного Кодексу практик щодо дезінформації до Закону про цифрові послуги [31].

У липні 2025 року Комісія прийняла делегований Акт про доступ до даних відповідно до Закону про цифрові послуги [32]. Це документ надає доступ до внутрішніх даних дуже крупних онлайн-платформ (VLOP) та пошукових систем (VLOS) для дослідження системних ризиків та заходів щодо їх пом'якшення в Європейському Союзі, а також уточнює процедури для VLOP та VLOS щодо обміну даними з перевіреними дослідниками, включаючи формати даних та вимоги до документації даних. Крім того, цей акт визначає, яку інформацію координатори цифрових послуг (DSC), VLOP та VLOS повинні оприлюднити, щоб полегшити подання заявок перевірених дослідників на доступ до відповідних наборів даних.

Водночас, розуміючи тісний зв'язок між демократією та верховенством права, Комісія запровадила щорічні звіти про верховенство права [33] і так званий «механізм обумовленості верховенства права» [34].

Загалом, хоча риторика Комісії щодо її демократичних ініціатив зосереджена на зовнішніх та онлайн-загрозам, на практиці вона фактично стосується набагато ширшого кола питань, включаючи необхідність захисту журналістських свобод, громадянського суспільства та виборів, які вирішують багато аспектів потенційного відступу від демократії. Однак, наскільки ефективними будуть ці ініціативи насправді, ще належить з'ясувати, оскільки багато з цих нових рамок стали повністю чинними лише у 2025 році.

У документах Єврокомісії окремо наголошується на необхідності розміщення громадян у центрі європейської демократії. Щоб

інтегрувати участь громадян у процес розробки політики, передбачається: регулярно вибирати сфери політики, де рекомендації Європейської громадянської групи матимуть найбільшу цінність, та враховувати рекомендації громадян; посилювати співпрацю інституцій ЄС із організаціями громадянського суспільства, які мають досвід та важливу роль у захисті конкретних суспільних питань та дотриманні прав людини; зміцнювати мережу з понад трьох тисяч місцевих радників, щоб краще зрозуміти, як ЄС впливає на повсякденне життя.

2.3. «Європейський щит демократії» та Стратегія ЄС для громадянського суспільства (2025 року).

У листопаді 2025 року Комісія представила новий амбітний проєкт під назвою «Європейський щит демократії» [1], який визначає низку конкретних заходів для розширення можливостей захисту та сприяння розбудові сильних і стійких демократій у всьому ЄС. Звісно, основою європейських демократій є відкритий громадянський простір; саме тому Комісія водночас запропонувала Стратегію ЄС для громадянського суспільства, спрямовану на посилення залучення, захисту та підтримки організацій громадянського суспільства, які відіграють важливу роль у європейських суспільствах. Обидві ініціативи були викладені в керівних політичних принципах та зверненні до Союзу президента Єврокомісії Урсули фон дер Ляен восени 2025 року.

«Європейський щит демократії» та Стратегія ЄС для громадянського суспільства складають комплексні заходи щодо захисту ключових стовпів європейських демократичних систем: вільних громадян, вільних і чесних виборів, вільних і незалежних ЗМІ, активного громадянського суспільства та сильних демократичних інституцій. При цьому європейські політичні оглядачі відзначають: хоча Урсула фон дер Ляен визнає зростання загроз і з боку внутрішніх суб'єктів, втім останній представлений захід – новий «Європейський щит демократії» – все ще зосереджений переважно на зовнішніх та онлайн-загроз.

Варто відзначити, що при плануванні та здійсненні своєї політики, у тому числі щодо захисту демократії, ЄС намагається органічно поєднувати правові, організаційні, матеріально-фінансові та інституційні заходи.

Важливим результатом «Європейського щита демократії» в інституційному плані стане новий Європейський центр демократичної стійкості. Для підтримки кращої співпраці та координації у вирішенні кількох аспектів у

рамках названих вище пріоритетних напрямків цей центр об'єднає досвід та можливості держав-членів, країн-кандидатів та потенційних кандидатів на вступ до ЄС, а також установ, органів, відомств та агентств ЄС, включаючи Європейську службу зовнішніх дій (EEAS), залежно від обставин. Центр сприятиме обміну інформацією та підтримуватиме оперативну співпрацю та нарощування потенціалу для протистояння спільним загрозам, що змінюються, зокрема маніпуляціям та втручанням іноземної інформації (FIMI) та дезінформації. Його метою буде покращення ситуаційної обізнаності та здатності передбачати та виявляти загрози, розробка надійної та скоординованої системи раннього попередження та підтримка можливостей швидкого реагування. Він також підтримуватиме підвищення обізнаності для підготовки та розширення можливостей суспільств та інституцій, роблячи їх більш стійкими до маніпуляцій інформацією та дезінформації. Його робота сприятиме консолідації загальносуспільного підходу ЄС до посилення готовності, підвищення обізнаності та розбудови демократичної стійкості. За підтримки та у тісній координації з Системою швидкого оповіщення, що керується Європейською службою зовнішніх дій, Центр об'єднає вже існуючі мережі та структури.

У Центрі планується створити так звану Платформу стейкхолдерів для сприяння діалогу з довіреними зацікавленими сторонами, такими як організації громадянського суспільства, дослідники та наукові кола, фахівці з перевірки фактів та постачальники медіа-послуг. Із повною повагою до незалежності всіх учасників, ця платформа має сприяти обміну інформацією, досвідом та порадами, і поступово розвиватися на основі вже існуючих спільнот стейкхолдерів, таких як Європейська обсерваторія цифрових медіа (EDMO), та нових спільнот, таких як Європейська мережа фахівців з перевірки фактів. Платформа підтримуватиме поширення результатів досліджень і заохочуватиме обмін між різними зацікавленими сторонами.

Дії в рамках «Європейського щита демократії» спрямовані на те, аби ще більше посилити колективну здатність ЄС протидіяти маніпуляціям інформацією та дезінформації, а також зміцнити стійкість Союзу за допомогою загальносуспільного підходу. «Європейський щит демократії» передбачає комплекс заходів за трьома основними напрямками: 1) посилення ситуаційної обізнаності та підтримки можливостей реагування для захисту цілісності інформаційного простору; 2) зміцнення демок-

ратичних інституцій, вільних та чесних виборів та вільних і незалежних ЗМІ; 3) підвищення стійкості суспільства та залучення громадян. Розглянемо їх більш детально.

2.3.1. Захист цілісності інформаційного простору.

Іноземні маніпуляції та втручання в інформацію (FIMI) та дезінформаційні кампанії мають на меті підірвати довіру громадськості до інформаційного простору та демократичних інституцій, одночасно посилюючи суспільний розкол. Вони стають можливими завдяки поширенню нових методів онлайн-маніпуляцій. До них належать неавтентичне використання соціальних мереж, фальшиві акаунти в соціальних мережах, веб-сайти, розроблені для імітації офіційних джерел, штучне посилення контенту, що викликає розбіжності, використання синтетичного контенту, такого як діпфейки, та іншого контенту, створеного штучним інтелектом. Їх поширення часто залежить від неавтентичної поведінки, такої як фейкові акаунти, посилення за допомогою ШІ та ботів, а також неавтентична взаємодія. Такі скоординовані операції, котрі часто є частиною ширших гібридних кампаній, стають дедалі більш складними та децентралізованими, і можуть включати мережі, що працюють на різних платформах та в різних юрисдикціях, часто під завісою анонімності, що робить їх особливо важкими для виявлення, атрибуції та ефективної протидії.

Тому зміцнення цілісності інформаційного простору є важливим для того, щоб люди могли здійснювати свої права та брати участь у демократії. Комісія продовжуватиме співпрацювати з підписантами Кодексу поведінки щодо дезінформації та підготує протокол щодо інцидентів та кризових ситуацій Закону про цифрові послуги для сприяння координації між відповідними органами та забезпечення швидкого реагування на масштабні та потенційно транснаціональні інформаційні операції. Буде створено незалежну Європейську мережу фахівців з перевірки фактів для підвищення потенціалу перевірки фактів усіма офіційними мовами ЄС, а Європейська обсерваторія цифрових медіа розробить нові незалежні можливості моніторингу та аналізу для ситуаційної обізнаності на виборах або в кризових ситуаціях.

Зміцнення цілісності інформаційного простору для підтримки кожного члена суспільства в доступі до достовірної та надійної інформації, реалізації своїх демократичних прав та змістовній взаємодії з інституціями та громадами є надзвичайно важливим. Прозо-

рість, підзвітність та добросовісність в інформаційному просторі є ключовими для забезпечення того, щоб голоси людей були почуті, щоб надати їм можливість бути активними громадянами та зміцнити та підтримувати їхню довіру до демократичних процесів.

Для вирішення цих проблем ЄС, як вже згадувалося вище, вже має спеціальне законодавство. Зокрема, Акт про штучний інтелект встановлює зобов'язання щодо прозорості для постачальників та розгортачів певних систем штучного інтелекту, включаючи обов'язок маркувати та забезпечувати виявлення випадків штучного створення або маніпулювання контентом, а також зобов'язання маркувати глибокі фейки та деякі інші публікації, створені штучним інтелектом, з питань суспільного характеру. Акт про цифрові послуги (DSA) також сприяє зміцненню цілісності інформаційного простору, регулюючи відповідальність та вимагаючи від постачальників дуже великих онлайн-платформ (VLOP) та дуже великих онлайн-пошукових систем (VLOS) пом'якшувати системні ризики для суспільства та демократії, що виникають з їхніх послуг, з повною повагою до свободи вираження поглядів користувачів. DSA підвищує алгоритмічну прозорість, надаючи користувачам можливість контролювати, як рекомендаційні системи впливають на контент, який вони бачать в Інтернеті, та надаючи дослідникам доступ до даних платформ. DSA також надає Комісії повноваження перевіряти розробку алгоритмічних систем за підтримки Європейського центру алгоритмічної прозорості (ECAT). Впровадження та забезпечення дотримання цього законодавства є ключовими пріоритетами, і кілька процедур, пов'язаних з певними постачальниками VLOP щодо оцінки та управління системними ризиками для громадянського дискурсу та виборчих процесів, ще тривають. У більш широкому сенсі, Комісія продовжуватиме моніторинг та забезпечення виконання зобов'язань згідно із DSA та співпрацюватиме із зацікавленими сторонами, щоб забезпечити дотримання цих зобов'язань.

Для запобігання та усунення серйозних інцидентів та перешкод в інформаційному середовищі, разом з Європейською радою з цифрових послуг, Єврокомісія планує підготувати спеціальний Протокол щодо інцидентів та кризових ситуацій у сфері цифрових послуг. Стаття 48 DSA передбачає спеціальну процедуру для встановлення такого протоколу. Це сприятиме координації між відповідними органами та забезпечить швидке реагування на масштабні та потенційно транснаціональні

інформаційні операції.

Цей протокол врахує та працюватиме разом з іншими існуючими кризовими механізмами, зокрема, Планом кібербезпеки (Cybersecurity Blueprint), щоб забезпечити скоординованість та узгодженість дій, а також враховуючи відповідне законодавство ЄС, таке як Директива NIS2, Акт про кібербезпеку, Закон про штучний інтелект, Регламент про політичну рекламу та Регламент про боротьбу з поширенням терористичного контенту в Інтернеті. Обмін між цими механізмами може підтримуватися Європейським центром демократичної стійкості та його платформою зацікавлених сторін.

Кодекс поведінки щодо дезінформації, що підтримується спільною Робочою групою, містить надійний набір зобов'язань та детальних заходів, які разом допомагають пом'якшити ризики, пов'язані з дезінформацією, водночас повністю дотримуючись свободи слова, наприклад, через удосконалені інструменти для користувачів, щоб розпізнавати, розуміти та позначати дезінформацію, а також для розширення можливостей дослідників. Він також корисний для визначення дотримання зобов'язань щодо системних ризиків, пов'язаних з дезінформацією, для постачальників VLOP та VLOSE, які дотримуються та виконують зобов'язання за цим Кодексом. Комісія оцінить рівень зобов'язань окремих підписантів Кодексу та їх виконання.

Єврокомісія планує за необхідності проводити регуляторні діалоги в рамках DSA з цими підписантами та вирішить питання про інші відповідні подальші дії. Наприклад, вона співпрацюватиме з підписантами, щоб посилити їхні зусилля щодо прозорості рекомендаційних систем та демонетизувати дезінформацію, включаючи усунення фінансових стимулів для дезінформації через доходи від реклами та розробити відповідні показники для вимірювання зусиль платформ у цьому відношенні.

Єврокомісія також ретельно вивчить можливі подальші заходи з підписантами Кодексу. Вони можуть включати способи покращення виявлення та маркування контенту, що поширюється в соціальних мережах, створеного та маніпульованого штучним інтелектом, а також інструменти добровільної перевірки користувачів. Такі заходи мають доповнити Акт про штучний інтелект та інші відповідні регламенти ЄС. Цифрові ідентифікаційні гаманці ЄС, які будуть доступні для громадян та резидентів ЄС до кінця 2026 року, можуть сприяти таким заходам та підвищити рівень

довірі й безпеки в онлайн-взаємодії, забезпечуючи безпечну ідентифікацію та автентифікацію.

Зусилля держав-членів ЄС щодо забезпечення цілісності інформаційного простору можуть бути посилені на союзному рівні шляхом координації підходів та об'єднання досвіду та інформації, спираючись на існуючий інструментарій FIMI. Працюючи з національними органами влади та експертами, Єврокомісія взяла на себе зобов'язання підтримувати підготовку Плану боротьби з FIMI та дезінформацією, включаючи інструменти та рекомендації щодо заходів з передбачення, виявлення та реагування, а також спеціальний механізм для професійного обміну та командної роботи для підтримки нарощування національного потенціалу та взаємного навчання в даній сфері.

Вирішальне значення для покращення процесів виявлення й моніторингу FIMI та дезінформаційних кампаній має зміцнення потенціалу незалежної спільноти щодо перевірки фактів у всьому ЄС. Як було оголошено в Політичних керівних принципах Президента Єврокомісії на 2024-2029 роки, за підтримки Комісії буде створено незалежну Європейську мережу перевірок фактів [35]. Запит на подання відповідних пропозицій щодо даної мережі тривав з 15 квітня до 2 вересня 2025 року. Передбачається, що її робота сприятиме Платформі зацікавлених сторін Європейського центру демократичної стійкості. Декларується, що мережа буде базуватися на найвищих етичних та професійних стандартах і діятиме в ЄС, а також у країнах-кандидатах, потенційних кандидатах та сусідніх країнах, пов'язаних з Програмою «Цифрова Європа». Очікується, що в результаті вона підвищить можливості перевірки фактів усіма офіційними мовами ЄС, особливо в таких чутливих з політичної точки зору ситуаціях, як вибори, надзвичайні події в галузі охорони здоров'я (зокрема, пандемії) або стихійні лиха, де доступ до достовірної інформації є критично важливим. Мережа також створить та підтримуватиме незалежне сховище для перевірки фактів, щоб консолідувати перевірки фактів, здійснені незалежними, кваліфікованими та надійними організаціями, а також сприятиме доступу журналістів, онлайн-платформ, дослідників та громадянського суспільства до перевіреної інформації, підтримуючи транскордонну співпрацю та забезпечуючи своєчасне реагування. Вона також надасть доступ до механізму захисту від погроз та переслідувань для перевірок фактів у ЄС, включаючи правовий та психологічний захист.

Загалом, підтримуючи фахівців з перевірки фактів у досягненні якомога ширшої аудиторії, мережа зробить суттєвий внесок у стійкість суспільства.

2.3.2. Зміцнення європейських інституцій, чесні та вільні вибори, а також вільні та незалежні ЗМІ.

Хоча організація та проведення виборів є компетенцією держав-членів, на сьогодні зрозуміло, що для вирішення спільних викликів у цій галузі необхідне посилення співпраці на рівні ЄС. Тож Єврокомісія планує посилити роботу в рамках Європейської мережі співробітництва з питань виборів, організовуючи систематичний обмін інформацією з ключових тем для забезпечення чесності виборчих процесів. З урахуванням новітніх тенденцій в організації виборів, Єврокомісія також взяла на себе зобов'язання представити рекомендації щодо відповідального використання штучного інтелекту у виборчих процесах та оновити інструментарій Закону про цифрові послуги (DSA) для виборів.

Щоб допомогти подолати зростання насильства щодо політичних кандидатів та обраних депутатів, Єврокомісія обіцяє найближчим часом представити рекомендації та посібник з найкращих практик, наявних у державах-членах ЄС щодо безпеки політичних діячів.

У рамках нової Програми стійкості медіа, яка поєднує поточну підтримку медіа з програмами фінансування, запропонованими в новій Багаторічній фінансовій рамці, буде надана посилена фінансова підтримка незалежної та місцевої журналістики. У процесі майбутнього перегляду Директиви про аудіовізуальні медіапослуги Єврокомісія збирається проаналізувати й оцінити шляхи посилення важливості медіапослуг, орієнтованих на задоволення публічних інтересів, та модернізації правил здійснення реклами для сприяння сталому розвитку медіа в ЄС. Врешті-решт, Єврокомісія представить оновлену версію Рекомендації щодо безпеки журналістів та активізує дії на підтримку існуючої в ЄС системи щодо боротьби зі зловживаннями судовими позовами проти участі громадськості (SLAPP).

2.3.3. Підвищення стійкості суспільства та залучення громадян.

Вільні та незалежні ЗМІ, вільні та чесні вибори, а також сильні та стійкі демократичні інституції та процеси є важливими для того, щоб громадяни могли змістовно брати участь у політичному житті, обирати своїх представників, притягувати їх до відповідальності та повною мірою здійснювати свої права та свободи. Втім нещодавні вибори, зокрема в Румунії

(2024 року) та Молдові (2025 року), проілюстрували дедалі ширшу ескалацію зовнішнього втручання в європейський демократичний простір.

Вибори, які є загальними, рівними, вільними та засновані на таємному та прямому виборчому праві, є частиною спільних європейських виборчих традицій. Тож хоча організація та проведення виборів є компетенцією держав-членів, для вирішення спільних викликів у цій сфері необхідна посилена співпраця на рівні ЄС. Єврокомісія намагається сприяти цінному обміну та взаємній підтримці через Європейську мережу співробітництва з питань виборів (ECNE), яка об'єднує національні органи влади, відповідальні за адміністрування виборів. Наприклад, у червні 2025 року Єврокомісія опублікувала контрольний список щодо чесності виборів та матрицю управління ризиками для виборів, підготовлені разом із державами-членами в рамках ECNE.

Спільний механізм забезпечення стійкості виборчого процесу, організований та координований через ECNE (у тісній співпраці з Групою співробітництва з питань мереж та інформаційних систем (NIS) та RAS), підтримує оперативне розгортання спільних експертних груп та обмін експертами, зокрема у сфері онлайн-криміналістики, протидії дезінформації та кібербезпеки виборів.

Єврокомісія декларує своє бажання і налаштованість посилити підтримку держав-членів та зацікавлених сторін для підвищення чесності та готовності до виборів, захисту виборчої інфраструктури, яка має вирішальне значення для організації та проведення виборів, мінімізації ризиків іноземного втручання, зміцнення виборчих мереж, співпраці та звітності щодо виборів, а також заохочення спостереження за виборами з боку громадян і міжнародних організацій, котрі підтримують відповідні міжнародні стандарти, що є ключовими аспектами Рекомендації 2023 року.

На сьогодні для забезпечення вільних та чесних виборів сама виборча інфраструктура повинна бути надійно захищена від кібератак. Директива NIS 2 [36] та Акт про кіберстійкість [37] зміцнюють кібербезпеку ЄС, забезпечуючи безпеку, стійкість та скоординованість як критичних секторів, так і цифрових продуктів фактично по всьому ЄС, що безпосередньо сприяє безпеці виборчих процесів у ЄС та загальній готовності до протидії кіберзагрозам у контексті виборів. Наприклад, Компендіум з кібербезпеки та стійкості виборів, оновлений у 2024 році [38], був підготовлений Групою співробітництва NIS у координації з Агентст-

вом Європейського Союзу з кібербезпеки (ENISA) та ECNE. Резерв кібербезпеки, створений Законом про кіберсолідарність [39], є ефективним інструментом, що надається державам-членам, а також партнерам ЄС через зовнішню допомогу, який може бути використаний на запит для допомоги їм у реагуванні на значні або масштабні інциденти кібербезпеки.

Регламент про політичну рекламу забезпечує спільні стандарти ЄС, які полегшують громадянам розпізнавання політичної реклами, визначення того, чи спрямована на них така реклама, та відмінність її від інших типів контенту. Щоб запобігти іноземному втручанням, названий Регламент забороняє надання реклами спонсорам третіх країн протягом трьох місяців до виборів або референдуму у відповідній державі ЄС. Нові правила допомагають забезпечити недоторканність виборчих процесів і водночас підтримати відкриті та прозорі демократичні дебати. Інформація про онлайн-політичну рекламу, зокрема про те, хто за неї платив, буде доступна у відповідному онлайн-сховищі.

Для подальшого покращення готовності до виборів та стійкості виборчих процесів буде посилена співпраця з державами-членами в рамках ECNE. При цьому спроможність ECNE буде підвищена завдяки більш систематичному обміну для підтримки спільної розробки спільних інструментів та продуктів у сферах, які становлять спільний інтерес. Нові тематичні налаштування сприятимуть обміну інформацією з таких тем, як доброчесність виборів і управління ризиками, пов'язаними з виборами, готовність до таких ризиків, спостереження за виборами в ЄС, нові способи політичної агітації, зокрема щодо фінансування, безпеки політичних кандидатів та обраних представників, а також вплив і роль штучного інтелекту та інших новітніх технологій щодо виборчих процесів. На основі обміну інформацією в ECNE Єврокомісія планує підготувати репозиторій спільних довідників та стандартів для виборчих процесів; він ґрунтуватиметься на відповідних стандартах та включатиме досвід, отриманий місіями ЄС зі спостереження за виборами. Цей репозиторій становитиме особливий інтерес для України в аспекті підготовки до демократичних виборів у повоєнний період.

Єврокомісія запевняє, що й надалі сприятиме використанню спільного механізму стійкості виборчого процесу, заохочуватиме обмін досвідом між колегами, взаємну добровільну допомогу, спільне навчання та практичні заняття, сприятиме короткостроковому

обміну національними експертами між державами-членами. Оскільки країни-кандидати на вступ до ЄС та потенційні кандидати регулярно стають мішенню втручання у виборчий процес, вони будуть більш тісно й систематично залучатися до роботи ECNE, зокрема через спеціальні зустрічі. Для України як держави – кандидата в члени ЄС вкрай важливо ефективно скористатися такими можливостями. Крім того, планується посилити співпрацю з міжнародними організаціями, які розробляють довідкові рамки та методології щодо виборів, включаючи спостереження за виборами, такими як ОБСЄ та Рада Європи.

Спираючись на законодавчу базу та політичні інструменти ЄС (окрім Акта про штучний інтелект, вона, зокрема, включає Положення про політичну рекламу та Рекомендацію Комісії 2023 року щодо інклюзивних та стійких виборів), Єврокомісія намагатиметься продовжити співпрацю з державами-членами та всіма зацікавленими сторонами для підготовки спеціального посібника щодо справедливого, прозорого, орієнтованого на людину та відповідального використання штучного інтелекту у виборчих процесах. На основі цього посібника, який буде підготовлений за підтримки ECNE та Європейського офісу зі штучного інтелекту, Комісія заохочуватиме добровільні зобов'язання щодо відповідального використання новітніх технологій (зокрема, штучного інтелекту) в політичній діяльності європейськими та національними політичними партіями та іншими відповідними суб'єктами, а також надалі сприятиме обміну передовим досвідом з цих питань, доповнюючи чинні правові зобов'язання.

Щоб допомогти розпізнати та протидіяти маніпуляціям інформацією, Єврокомісія планує впровадити заходи щодо сприяння медіа- та цифровій грамотності для всіх вікових груп, а також розробити систему компетентностей для громадян ЄС разом із рекомендаціями щодо посилення громадянської освіти в школах. Крім того, вона обіцяє підтримувати залучення громадян до політичного життя за допомогою інструментів партиципаторної демократії та консультацій, зосереджуючись на місцевому рівні та молоді, а також стимулювати інновації в онлайн-платформах, які дозволятимуть брати участь у демократичних процесах через новий центр громадянських технологій. Для підвищення обізнаності про демократичні права громадян згідно з законодавством ЄС Єврокомісія планує представити посібник з демократії ЄС. Для українських державознавців і політологів такий посібник має стати на-

стільною книгою, з огляду на проблеми і перспективи повоєнної відбудови демократичних процесів та інституцій.

2.3.4. Стратегія ЄС для громадянського суспільства.

Громадянське суспільство відіграє важливу роль в європейському суспільстві, роблячи внесок у розробку політики, надання соціальних та громадських послуг, підвищення обізнаності про важливі соціальні питання та представлення різноманітних груп у вразливих ситуаціях. Тому завдяки Стратегії ЄС для громадянського суспільства Єврокомісія прагне активізувати свою взаємодію з громадянським суспільством та надалі підтримувати й захищати організації громадянського суспільства в їхній роботі. При цьому Стратегія пропонує конкретні дії як на рівні ЄС, так і на національному рівні.

Загалом Стратегія охоплює три ключові цілі:

Сприяння взаємодії: До 2026 року буде створено нову платформу громадянського суспільства для подальшого сприяння діалогу щодо захисту та просування цінностей ЄС.

Підтримка та захист: передбачається створення онлайн-центру знань про громадянський простір для полегшення доступу до існуючих проектів та інструментів, включаючи доступні заходи захисту. На цій основі будуть розглянуті подальші заходи захисту, такі як термінова допомога організаціям, що перебувають під загрозою, та координація доступних заходів захисту в державах-членах.

Стале та прозоре фінансування: У своїй пропозиції щодо нового багаторічного фінансового фінансування Комісія запропонувала значно збільшити фінансову підтримку ОГС, передбачивши 9 мільярдів євро лише на програму AgoraEU. Крім того, Комісія планує заходи для полегшення доступу до різних джерел фінансування, створюючи міцніші зв'язки з приватними донорами та спільнотами громадянських послуг.

У Стратегії для громадянського суспільства заходи щодо громадських організацій у країнах-кандидатах згадуються в розділі, присвяченому підтримці та захисту. Зокрема, зазначається, що Єврокомісія має зміцнити свої системи раннього попередження, щоб забезпечити ефективніше реагування на нові загрози та ознаки скорочення громадянського простору. Щодо фінансування, у документі зазначено, що в регіоні розширення ЄС надає підтримку громадським організаціям, зокрема через Інструмент передвступної допомоги (ІРА III). Бюджет ІРА на період з 2021 по 2027 роки

становить 14,1 млрд. євро. Україна як держава – кандидат на членство в ЄС вже отримала доступ до ІРА, тепер важливо ефективно скористатися такою можливістю. Для прикладу, Албанія з населенням всього 2,8 млн. осіб отримала 640 млн. євро протягом 2014-2020 років на впровадження ключових реформ. У свою чергу, Сербія, економіка якої втричі менша за українську, отримала 1,5 млрд євро за той же період (це близько 200 млн на рік) [40].

Ще одним життєздатним шляхом для ЄС покращити правове середовище для громадянського суспільства є створення так званих «європейських транскордонних асоціацій». На прохання Європарламенту, який ухвалив резолюцію з цього питання в лютому 2022 року, Єврокомісія опублікувала пропозицію щодо директиви у вересні 2023 року [41], хоча законодавчий процес з того часу застопорився. Європарламент неодноразово закликав до ініціативи в цій галузі та опублікував оцінку можливих вигод з цього питання в 2017 році [42]. Ця ініціатива може спростити роботу організацій громадянського суспільства, що працюють у різних державах-членах, та забезпечити правовий захист. Рада ще не розпочала розгляд цієї пропозиції, однак Комісія та Парламент продовжують на ній наполягати.

3. Правовий захист демократії в ЄС: найближчі перспективи.

Попри загалом позитивну оцінку останніх ініціатив Єврокомісії, сформульованих у межах «Європейського щита демократії», вони піддаються і певній критиці, головний зміст яких зводиться до невдоволення зайвою вузькістю пропонованого спектра реформ. А. Столлмейєр та К. Мельхіор досить красномовно зауважують з даного приводу: «Парасолька не захистить від повені. Щоб Європейський щит демократії виконував свою функцію, він має охоплювати весь спектр гібридних загроз, а не лише іноземну дезінформацію. Як і будь-який щит, він настільки міцний, наскільки міцним є його носій. Якщо він має бути чимось більшим, ніж просто фіговим листком, наша робота із захисту демократії має починатися вдома» [43].

Цілком зрозуміло, що захист демократії – чи то від зовнішніх, чи то від внутрішніх або суто технологічних загроз – завжди починається вдома, всередині суверенної держави, шляхом зміцнення національних, регіональних і муніципальних демократичних інституцій та процесів. Тому всі держави-члени ЄС повинні бути не лише стійкими в аспекті демократії, але й пильними та проактивно готовими до протидії будь-яким загрозам для демократич-

них засад суспільства. Це означає зміцнення усієї «демократичної імунної системи»: від формування мережі демократичних інституцій до формування правового інструментарію запобігання гібридним атакам.

Тож не дивно, що в європейському дискурсі щодо правового захисту демократії простежується певний консенсус у розумінні того, що відповідну політику треба продовжувати, розвивати, не жалкуючи на це необхідних матеріально-фінансових ресурсів. «Зараз настав час інвестувати в демократію, – наголошують вже цитовані вище А. Столлмейєр та К. Мельхіор. – Якщо є якийсь урок, який лідери ЄС повинні засвоїти з досвіду України, то це те, що демократія та безпека слугують одна одній. Якщо ми підтримуємо демократію за кордоном і захищаємо її вдома, ми зміцнюємо нашу колективну безпеку» [43].

Всеохоплююча безпека вимагає, щоб органи публічної влади та організації громадянського суспільства продовжували функціонувати на демократичних засадах, особливо в період кризи. Це означає, що європейські інституції повинні не лише знову підтвердити свою відданість верховенству права та іншим спільним конституційним цінностям, закріпленим в установчих договорах, а й зміцнити розподіл влад, розвивати ефективні системи стримувань і противаг, підтримувати незалежні від урядів та медіамагнатів ЗМ тощо.

З огляду на наведені вище аргументи «Європейський щит демократії» має стати частиною майбутньої Стратегії готовності ЄС [44], що дозволить пов'язати зовнішні, внутрішні й технологічні загрози демократії та розгорнути всі інструменти демократичної готовності та стійкості, які були прийняті протягом останнього мандату Єврокомісії, як-от: Гібридний інструментарій (EUIH) [45], Програма протидії гібридним загрозам (PROTEUS) [46], Інструментарій боротьби з іноземними інформаційними маніпуляціями та втручанням (FIMI) [47], Акт про цифрові послуги (DSA) [30], Закон про штучний інтелект (EU AI Act) [48], Акт про свободу ЗМІ (EMFA) [29], пакет анти-SLAPP [13], Стратегія Безпекового союзу ЄС, Щорічні звіти про верховенство права, Звіти Комітету INGE щодо іноземного втручання в усі демократичні процеси в Європейському Союзі, включаючи дезінформацію, тощо. На прохання президента Європейської комісії Урсули фон дер Ляєн та Верховного представника ЄС із закордонних справ та політики безпеки колишній президент Фінляндії Нініністо написав Звіт про готовність [49], який слугуватиме внеском у Стратегію готов-

ності ЄС.

Загалом названа Стратегія спрямована на підвищення цивільної та військової готовності ЄС до майбутніх криз, щоб усі учасники були готові та здатні швидко та ефективно реагувати, якщо це необхідно. Цей політико-правовий документ має допомогти національним зусиллям з готовності шляхом покращення координації та ефективності в рамках існуючих стратегій та сприяння культурі стійкості шляхом залучення всіх рівнів суспільства.

Стратегія готовності ЄС заснована на комплексному підході до реагування на всі види загроз: вона фокусується на підготовці до будь-яких загроз та реагуванні на них, а не на їх вирішенні окремо. Водночас вона ґрунтується на підході, що охоплює все суспільство: до її реалізації мають бути залучені всі сектори, організації та окремі особи. Нарешті, вона охоплює всі публічні структури: державні установи та відомства мають координувати свої дії та співпрацювати для більш ефективного реагування на загрози.

Варто відзначити, що Стратегія передбачає досить докладні дії, спрямовані на досягнення цілей Союзу щодо забезпечення готовності до надзвичайних ситуацій; ключовими серед них є: прогнозування та передбачення, розробка всеосяжної оцінки ризиків та загроз ЄС; створення кризової інформаційної панелі для осіб, які ухвалюють рішення; зміцнення Координаційного центру реагування на надзвичайні ситуації; розробка каталогу ЄС для навчання та платформи для обміну досвідом; прийняття мінімальних вимог щодо готовності; перегляд механізму цивільного захисту Союзу тощо. Істотна увага в Стратегії готовності ЄС приділена також забезпеченню готовності населення, публічно-приватному і цивільно-військовому співробітництву, координації реагування на кризи, а також забезпеченню стійкості за допомогою зовнішнього партнерства.

Розширюючи свій «Щит демократії», щоб охопити гібридні загрози, та пов'язуючи його зі Стратегією Союзу готовності, ЄС може створити основу для комплексної безпеки, де державні, приватні та громадянські суб'єкти тісно співпрацюють. Він може об'єднати суспільство навколо нового демократичного проєкту: забезпечити громадянську готовність та суспільну стійкість проти гібридних атак на європейську демократію, економіку та безпеку.

Висновки. В епоху зростаючої політичної конфронтації, регіональних та міжнародних конфліктів і швидких технологічних змін

європейська демократія стикається з внутрішнім та зовнішнім тиском. Авторитарні режими прагнуть використовувати розбіжності, сіяти недовіру та обмежувати демократичних суб'єктів, таких як вільні ЗМІ та громадянське суспільство. Роблячи це, вони підривають довіру до демократичних інституцій, підривають вільні та чесні вибори та кидають виклик самим цінностям, на яких заснований Європейський Союз. Ці загрози розгортаються на тлі глибокої цифрової трансформації, яка приносить як нові можливості, так і нові вразливості. Водночас зниження громадської довіри та залученості, а також безпрецедентні ризики, з якими стикаються організації громадянського суспільства, ще більше загрожують просуванню основних прав у всьому ЄС.

Правовий захист демократії є доволі новим напрямом у зовнішній та внутрішній політиці ЄС; він має лише п'ятирічну історію, втім на сьогодні вже встиг посісти чільне місце серед політичного спектру цього інтеграційного утворення. Така політика має системний і планомірний характер. Основними програмними політико-правовими документами у названій сфері є План дій щодо європейської демократії (2020 року), Пакет щодо захисту демократії (2023 року), а також «Європейський щит демократії» та Стратегія ЄС для громадянського суспільства (2025 року). Основний акцент у всіх трьох документах робиться на захисті демократичних виборів, інформаційного простору та громадянського суспільства від зовнішніх загроз, що закономірно викликає критику з боку фахівців і вимоги до розширення предмета правового регулювання та приділення більшої уваги внутрішнім загрозам демократії.

Всі вищезгадані політико-правові документи щодо захисту демократії в ЄС традиційно піддаються критиці з боку фахівців, котрі

звинувачують їх у тому, що вони є занадто вузькими за сферою дії та орієнтованими здебільшого на зовнішні загрози. Подолати ці недоліки має Стратегія готовності ЄС, котра вже перебуває на стадії розробки. Ця Стратегія спирається на системне розуміння готовності наднаціональних інституцій, органів публічної влади держав-членів, а також інституцій громадянського суспільства і пересічних громадян своєчасно ідентифікувати і правильно кваліфікувати будь-які загрози, що постають перед ЄС, а також ефективно реагувати на них, як самостійно, так і колективно.

Істотним каталізатором активізації розробок щодо захисту демократії в Європі стала агресія Росії про ти України, а також масові прояви зовнішнього протиправного втручання у демократичні процеси Європейського Союзу з використанням новітніх інформаційно-комунікаційних технологій.

Законодавство ЄС щодо захисту демократії переживає період бурхливого розвитку і в багатьох аспектах має унікальний, новаторський характер, особливо в частині регулювання штучного інтелекту та статусу електронних ЗМІ.

Досвід ЄС у сфері правового захисту демократії має істотне значення для України; імплементація європейських стандартів у даній сфері, з одного боку, є запорукою успіху й незворотності демократичних перетворень всередині нашої держави, а з іншого боку – є передумовою її подальшої інтеграції в європейський правовий простір. Участь України та її суб'єктів у реалізації відповідних програм і стратегій дозволить отримати необхідний інформаційний, організаційний та матеріально-фінансові ресурси для продовження розбудови демократичної, правової державності європейського зразка та наблизити членство нашої держави в ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. European Democracy Shield: Empowering Strong and Resilient Democracies. Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, 12.11.2025. JOIN(2025) 791 final. URL: https://commission.europa.eu/document/download/2539eb53-9485-4199-bfdc-97166893ff45_en?filename=JUST_template_comingsoon_standard_1.pdf (дата звернення: 21.11.2025).
2. Ágh A. The Decline of Democracy in East-Central Europe. Problems of Post-Communism. 2016. Vol. 63(5-6). P. 277–287. DOI: <https://doi.org/10.1080/10758216.2015.1113383> (дата звернення: 21.11.2025).
3. Wixforth S., Haddouti K. Europe's defective democracies. IPS Journal. 2023, February 23. URL: <https://www.ips-journal.eu/topics/democracy-and-society/europes-defective-democracies-6537> (дата звернення: 21.11.2025).
4. Barroso J. M. Political guidelines for the next Commission. URL: https://www.astrid-online.it/static/upload/protected/Barr/Barroso-Guidelines_EN.pdf
5. Juncker J.-C. A New Start for Europe: My Agenda for Jobs, Growth, Fairness and Democratic Change: Political Guidelines for the next European Commission. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2019-09/juncker-political-guidelines-speech_en.pdf (дата звернення: 21.11.2025).
6. Von der Leyen U. A Union that strives for more: My agenda for Europe. Political guidelines for the next European Commission 2019-2024. URL: https://commission.europa.eu/document/download/063d44e9-04ed-4033-acf9-639ecb187e87_en?filename=political-guidelines-next-commission_en.pdf (дата звернення: 21.11.2025).
7. Quaritsch L. A new European Democracy Agenda – The Commission's security focus and what it misses / Hertie School.

- Jacques Delors Centre, 2024. URL: <https://www.delorscentre.eu/en/publications/detail/publication/a-new-european-democracy-agenda> (дата звернення: 21.11.2025).
8. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the transparency and targeting of political advertising, COM(2021) 731 final, 25.11.2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021PC0731> (дата звернення: 21.11.2025).
9. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the statute and funding of European political parties and European political foundations (recast) COM(2021) 734 final, 25.11.2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0734> (дата звернення: 21.11.2025).
10. Proposal for a Council Directive laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and stand as a candidate in elections to the European Parliament for Union citizens residing in a Member State of which they are not nationals (recast), COM(2021) 732 final, 25.11.2021 and Proposal for a Council Directive laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and to stand as a candidate in municipal elections by Union citizens residing in a Member State of which they are not nationals (recast), COM (2021) 733 final, 25.11.2021. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/eu-citizenship/democracy-and-electoral-rights_en (дата звернення: 21.11.2025).
11. Regulation (EU) 2024/900 of the European Parliament and of the Council of 13 March 2024 on the transparency and targeting of political advertising. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AL_202400900 (дата звернення: 21.11.2025).
12. Commission Recommendation (EU) 2021/1534 of 16 September 2021 on ensuring the protection, safety and empowerment of journalists and other media professionals in the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2021/1534/oj/eng> (дата звернення: 21.11.2025).
13. Commission Recommendation (EU) 2022/758 of 27 April 2022 on protecting journalists and human rights defenders who engage in public participation from manifestly unfounded or abusive court proceedings ('Strategic lawsuits against public participation'). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022H0758> (дата звернення: 21.11.2025).
14. Directive (EU) 2024/1069 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on protecting persons who engage in public participation from manifestly unfounded claims or abusive court proceedings ('Strategic lawsuits against public participation'). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024L1069> (дата звернення: 21.11.2025).
15. Euromedia Ownership Monitor. URL: <https://media-ownership.eu> (дата звернення: 21.11.2025).
16. Media Freedom Rapid Response (MFRR). URL: <https://www.mfrr.eu> (дата звернення: 21.11.2025).
17. A Strategic Compass for Security and Defence. For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/strategic_compass_en3_web.pdf (дата звернення: 21.11.2025).
18. European Commission Guidance on Strengthening the Code of Practice on Disinformation: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Empty. COM/2021/262 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52021DC0262> (дата звернення: 21.11.2025).
19. 2022 State of the Union Address by President von der Leyen. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_22_5493 (дата звернення: 21.11.2025).
20. Protecting our democracy, upholding our values. European Commission: official website. URL: https://commission.europa.eu/priorities-2024-2029/democracy-and-our-values_en (дата звернення: 21.11.2025).
21. On Defence of Democracy: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM/2023/630 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023DC0630> (дата звернення: 21.11.2025).
22. Commission Recommendation (EU) 2023/2829 of 12 December 2023 on inclusive and resilient electoral processes in the Union and enhancing the European nature and efficient conduct of the elections to the European Parliament. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32023H2829> (дата звернення: 21.11.2025).
23. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council establishing harmonised requirements in the internal market on transparency of interest representation carried out on behalf of third countries and amending Directive (EU) 2019/1937. COM/2023/637 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023PC0637> (дата звернення: 21.11.2025).
24. On inclusive and resilient electoral processes in the Union and enhancing the European nature and efficient conduct of the elections to the European Parliament: Commission Recommendation (EU) 2023/2829 of 12 December 2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2023/2829/oj/eng/> (дата звернення: 21.11.2025).
25. On promoting the engagement and effective participation of citizens and civil society organisations in public policy-making processes: Commission Recommendation (EU) 2023/2836 of 12 December 2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023H2836> (дата звернення: 21.11.2025).
26. Engelbrecht-Bogdanov P. TI EU policy position: defence of democracy package. Transparency International EU: website. 10 April 2024. URL: <https://transparency.eu/ti-eu-policy-position-defence-of-democracy-package/> (дата звернення: 21.11.2025).
27. Proposal for a directive of the European Parliament and of the Council establishing requirements in the internal market on transparency of interest representation carried out on behalf of third countries and amending Directive (EU) 2019/1937. In "Protecting our democracy, upholding our values". URL: <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/package-defence-of-democracy-package/file-transparency-of-lobbying-carried-out-on-behalf-of-a-third-country-government> (дата звернення: 21.11.2025).
28. Europe's choice: Political Guidelines for the next European Commission 2024–2029. URL: <https://commission.europa.eu/document/download/e6cd4328-673c-4e7a-8683->

f63ffb2cf648_en?filename=Political%20Guidelines%202024-2029_EN.pdf (дата звернення: 21.11.2025).

29.Regulation (EU) 2024/1083 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 establishing a common framework for media services in the internal market and amending Directive 2010/13/EU (European Media Freedom Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024R1083> (дата звернення: 21.11.2025).

30.On a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act): Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj/eng> (дата звернення: 21.11.2025).

31.Commission endorses the integration of the voluntary Code of Practice on Disinformation into the Digital Services Act: PRESS RELEASE Feb 13, 2025. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_25_505 (дата звернення: 21.11.2025).

32.Commission Delegated Regulation (EU) 2025/2050 of 1 July 2025 supplementing Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council by laying down the technical conditions and procedures under which providers of very large online platforms and of very large online search engines are to share data with vetted researchers. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_del/2025/2050/oj/eng (дата звернення: 21.11.2025).

33.2024 Rule of Law Report. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/rule-law/annual-rule-law-cycle/2024-rule-law-report_en (дата звернення: 21.11.2025).

34.Rule of law conditionality regulation. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/protection-eu-budget/rule-law-conditionality-regulation_en (дата звернення: 21.11.2025).

35.Commission Launches €5 Million Call to Strengthen European Fact-Checking Network. European Commission website. 01 April 2025. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/commission-launches-eu5-million-call-strengthen-european-fact-checking-network> (дата звернення: 21.11.2025).

36.Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union, amending Regulation (EU) No 910/2014 and Directive (EU) 2018/1972, and repealing Directive (EU) 2016/1148 (NIS 2 Directive). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2555/oj/eng> (дата звернення: 21.11.2025).

37.Regulation (EU) 2024/2847 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2024 on horizontal cybersecurity requirements for products with digital elements and amending Regulations (EU) No 168/2013 and (EU) 2019/1020 and Directive (EU) 2020/1828 (Cyber Resilience Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/2847/oj/eng> (дата звернення: 21.11.2025).

38.New Cybersecurity compendium on how to protect integrity of elections published. European Commission website. 06 March 2024. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/new-cybersecurity-compendium-how-protect-integrity-elections-published> (дата звернення: 21.11.2025).

39.Regulation (EU) 2025/38 of the European Parliament and of the Council of 19 December 2024 laying down measures to strengthen solidarity and capacities in the Union to detect, prepare for and respond to cyber threats and incidents. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2025/38/oj/eng> (дата звернення: 21.11.2025).

40.Україна отримала доступ до Інструменту передвступної допомоги ЄС (Instrument for Pre-accession Assistance - IPA). В чому особливості цієї програми та процедури впровадження? Український інститут міжнародної політики: веб-сайт. URL: <https://uiip.org.ua/uk/novynu/ukraina-otrymala-dostup-do-instrumentu-peredvstupnoi-dopomohy-yes-instrument-for-pre-accession-assistance-ipa-v-chomu-osoblyvosti-tsiiei-prohramy-ta-protsedury-vprovadzhenia> (дата звернення: 21.11.2025).

41.Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on European cross-border associations. URL: <https://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/?uri=COM%3A2023%3A516%3AFIN&qid=1693910621013> (дата звернення: 21.11.2025).

42.Statute for social and solidarity-based enterprises. European Added Value Assessment Accompanying the European Parliament's legislative own-initiative report (Rapporteur: Jiří Maštálka). URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/611030/EPRS_STU\(2017\)611030_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/611030/EPRS_STU(2017)611030_EN.pdf) (дата звернення: 21.11.2025).

43.Stollmeyer A., Melchior K. Defending our democracy starts with us, not with a shield. URL: <https://defenddemocracy.eu/defending-our-democracy-starts-with-us-not-with-a-shield/> (дата звернення: 21.11.2025).

44.EU preparedness union strategy. European Commission website. URL: https://commission.europa.eu/topics/preparedness_en (дата звернення: 21.11.2025).

45.Lasoen K. Realising the EU Hybrid Toolbox: opportunities and pitfalls. Clingendael policy brief. December 2022. URL: https://www.clingendael.org/sites/default/files/2022-12/Policy_brief_EU_Hybrid_Toolbox.pdf (дата звернення: 21.11.2025).

46.Brunet B. (2025). Strengthening Europe's actions against hybrid threats: setting up a PROTEUS programme. GPC Policy Brief. February. 7 p. URL: https://docs.ie.edu/GPC/3_AAFF_short%20CGP_Strengthening%20Europe%27s.pdf (дата звернення: 21.11.2025).

47.Foreign Information Manipulation and Interference (FIMI). URL: [https://www.disinformation.ch/EU_Foreign_Information_Manipulation_and_Interference_\(FIMI\).html](https://www.disinformation.ch/EU_Foreign_Information_Manipulation_and_Interference_(FIMI).html) (дата звернення: 21.11.2025).

48.Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng> (дата звернення: 21.11.2025).

49.Safer Together Strengthening Europe's Civilian and Military Preparedness and Readiness: Report by Sauli Niinistö, former President of the Republic of Finland, In his capacity as Special Adviser to the President of the European Commission. URL: https://commission.europa.eu/document/download/5bb2881f-9e29-42f2-8b77-8739b19d047c_en?filename=2024_Niinisto-report_Book_VF.pdf (дата звернення: 21.11.2025).

Внесок авторів: всі автори зробили рівний внесок у цю роботу

Конфлікт інтересів: автори засвідчують, що, незважаючи на те, що один із авторів статті є головним редактором, а другий - член редакційної колегії цього журналу, процес рецензування, прийняття рішення щодо публікації та редагування проводилися незалежно, без їх участі чи впливу. Рецензування, остаточне рішення ухвалювалося іншими членами редакційної колегії, які не є співавторами. Будь-які потенційні конфлікти інтересів були повністю усунені шляхом зовнішнього контролю процесу

Стаття надійшла до редакції 05.10.2025
Стаття рекомендована до друку 19.11.2025

Переглянуто 08.11.2025.
Опубліковано 30.12.2025

T. E. KAGANOVSKA

Doctor of Law, Professor,
Honored lawyer of Ukraine, Rector

E-mail: rector@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4427-2038>

V. N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, 61022, Svobody square, 4

V. O. SEROHIN

Doctor of Law, Professor,
Dean of the Faculty of Law

E-mail: v.a.servogin@karazin.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1973-9310>

V. N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, 61022, Svobody square, 4

LEGAL PROTECTION OF DEMOCRACY: EU'S EXPERIENCE

ANNOTATION. *Introduction.* Democracy is the cornerstone of the European Union and the key to building peace, security, economic prosperity, competitiveness and social cohesion. However, democracy and human rights cannot be taken for granted or taken for granted; they need to be promoted and defended every day. Moreover, ordinary citizens must play a central role in the democratic process: they must be fully involved in the functioning of institutions in order to have reason to trust them. In an era of increasing geopolitical confrontation, international and regional conflicts, and technological upheavals, European democracies are under significant internal and external pressure. That is why the EU is committed to protecting and upholding democracy, as well as to increasing the resilience and preparedness of societies, strengthening the rule of law for a just and well-functioning society, and promoting civic engagement and political participation, so that citizens' ideas are at the heart of public policy-making.

Unfortunately, in Ukraine, the legal principles of democracy protection in the EU have not yet been the subject of independent scientific research, due to the considerable attention of domestic scientists to the problems of European integration and the legal principles of the functioning of the EU. To some extent, this is explained by the novelty of this issue, as well as its complex nature. Therefore, within the framework of this study, an attempt is made to start a scientific discourse on the causes, evolution, current state and prospects for the development of the legal principles of democracy protection in the EU, as well as the importance of such principles for the development of Ukrainian statehood and the prospects for Ukraine's full membership in the EU.

Summary of the main results of the study. From the moment of the conclusion of the Maastricht Treaty until the major EU enlargement in 2004, European democracy was considered exemplary, unshakable, devoid of more or less significant internal and external threats. The first challenges to the democratic core of the EU began to be observed only when the largest wave of enlargement included ten states in this integration entity at once, eight of which had significant historical experience of existing within the socialist camp, far from the ideals of Western democracy. Therefore, the legal protection of democracy is a fairly new direction in the EU's foreign and domestic policy; it has only a five-year history, but today it has already managed to occupy a prominent place among the political spectrum of this integration entity. Such a policy is systemic and planned in nature. The main policy-legal documents in this area are the European Democracy Action Plan (2020), the Democracy Protection Package (2023), as well as the European Democracy Shield and the EU Strategy for Civil Society (2025).

Conclusions. The main emphasis in all documents on the protection of democracy in the EU is on the protection of democratic elections, the information space and civil society from external threats, which naturally provokes criticism from experts and demands to expand the subject of legal regulation and pay more attention to internal threats to democracy. The EU Readiness Strategy, which is already under development, should overcome the existing shortcomings. This Strategy is based on a systematic understanding of the readiness of supranational institutions, public authorities of the Member States, as well as civil society institutions and ordinary citizens to timely identify and correctly qualify any threats facing the EU, as well as to effectively respond to them, both independently and collectively.

A significant catalyst for the intensification of developments in the protection of democracy in Europe was Russia's aggression against Ukraine, as well as massive manifestations of external unlawful interference in the democratic processes of the EU using the latest information and communication technologies. EU legislation on the protection of democracy is experiencing a period of rapid development and in many aspects is unique, innovative, especially in terms of regulating artificial intelligence and the status of electronic media.

The EU's experience in the field of legal protection of democracy is of significant importance for Ukraine; the implementation of European standards in this area, on the one hand, is a guarantee of the success and irreversibility of democratic transformations within our state, and on the other hand, is a prerequisite for its further integration into the European legal space. The participation of Ukraine and its subjects in the implementation of relevant programs and strategies will allow obtaining the necessary information, organizational, and material and financial resources to continue building a democratic, legal statehood of the European model and bring our state closer to membership in the EU.

KEY WORDS: *democracy, European Union, EU law, legal protection, good governance, democratic governance.*

REFERENCES

1. European Democracy Shield: Empowering Strong and Resilient Democracies. Joint Communication to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels, 12.11.2025. JOIN(2025) 791 final. URL: https://commission.europa.eu/document/download/2539eb53-9485-4199-bfdc-97166893ff45_en?filename=JUST_template_comingsoon_standard_1.pdf
2. Ágh A. (2016). The Decline of Democracy in East-Central Europe. Problems of Post-Communism. Vol. 63(5-6). P. 277–287. DOI: <https://doi.org/10.1080/10758216.2015.1113383>.
3. Wixforth S., Haddouti K. (2023). Europe's defective democracies. IPS Journal. February 23. URL: <https://www.ips-journal.eu/topics/democracy-and-society/europes-defective-democracies-6537>
4. Barroso J. M. (2009). Political guidelines for the next Commission. URL: https://www.astrid-online.it/static/upload/protected/Barr/Barroso-Guidelines_EN.pdf
5. Juncker J.-C. (2014). A New Start for Europe: My Agenda for Jobs, Growth, Fairness and Democratic Change: Political Guidelines for the next European Commission. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2019-09/juncker-political-guidelines-speech_en.pdf
6. Von der Leyen U. (2019). A Union that strives for more: My agenda for Europe. Political guidelines for the next European Commission 2019-2024. URL: https://commission.europa.eu/document/download/063d44e9-04ed-4033-acf9-639ecb187e87_en?filename=political-guidelines-next-commission_en.pdf
7. Quaritsch L. (2024). A new European Democracy Agenda – The Commission's security focus and what it misses / Hertie School. Jacques Delors Centre. URL: <https://www.delorscentre.eu/en/publications/detail/publication/a-new-european-democracy-agenda>
8. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the transparency and targeting of political advertising, COM(2021) 731 final, 25.11.2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021PC0731>
9. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the statute and funding of European political parties and European political foundations (recast) COM(2021) 734 final, 25.11.2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0734>
10. Proposal for a Council Directive laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and stand as a candidate in elections to the European Parliament for Union citizens residing in a Member State of which they are not nationals (recast), COM(2021) 732 final, 25.11.2021 and Proposal for a Council Directive laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and to stand as a candidate in municipal elections by Union citizens residing in a Member State of which they are not nationals (recast), COM (2021) 733 final, 25.11.2021. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/eu-citizenship/democracy-and-electoral-rights_en
11. Regulation (EU) 2024/900 of the European Parliament and of the Council of 13 March 2024 on the transparency and targeting of political advertising. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AL_202400900
12. Commission Recommendation (EU) 2021/1534 of 16 September 2021 on ensuring the protection, safety and empowerment of journalists and other media professionals in the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2021/1534/oj/eng>
13. Commission Recommendation (EU) 2022/758 of 27 April 2022 on protecting journalists and human rights defenders who engage in public participation from manifestly unfounded or abusive court proceedings ('Strategic lawsuits against public participation'). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32022H0758>
14. Directive (EU) 2024/1069 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on protecting persons who engage in public participation from manifestly unfounded claims or abusive court proceedings ('Strategic lawsuits against public participation'). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024L1069>
15. Euromedia Ownership Monitor. URL: <https://media-ownership.eu>
16. Media Freedom Rapid Response (MFRR). URL: <https://www.mfrr.eu>
17. A Strategic Compass for Security and Defence. For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security. URL: https://www.eas.europa.eu/sites/default/files/documents/strategic_compass_en3_web.pdf
18. European Commission Guidance on Strengthening the Code of Practice on Disinformation: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Empty. COM/2021/262 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52021DC0262>
19. 2022 State of the Union Address by President von der Leyen. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_22_5493
20. Protecting our democracy, upholding our values. European Commission: official website. URL: https://commission.europa.eu/priorities-2024-2029/democracy-and-our-values_en
21. On Defence of Democracy: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM/2023/630 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023DC0630>

content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023DC0630

22. Commission Recommendation (EU) 2023/2829 of 12 December 2023 on inclusive and resilient electoral processes in the Union and enhancing the European nature and efficient conduct of the elections to the European Parliament. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32023H2829>

23. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council establishing harmonised requirements in the internal market on transparency of interest representation carried out on behalf of third countries and amending Directive (EU) 2019/1937. COM/2023/637 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52023PC0637>

24. On inclusive and resilient electoral processes in the Union and enhancing the European nature and efficient conduct of the elections to the European Parliament: Commission Recommendation (EU) 2023/2829 of 12 December 2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reco/2023/2829/oj/eng/>

25. On promoting the engagement and effective participation of citizens and civil society organisations in public policy-making processes: Commission Recommendation (EU) 2023/2836 of 12 December 2023. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32023H2836>

26. Engelbrecht-Bogdanov P. TI EU policy position: defence of democracy package. Transparency International EU: website. 10 April 2024. URL: <https://transparency.eu/ti-eu-policy-position-defence-of-democracy-package/>

27. Proposal for a directive of the European Parliament and of the Council establishing requirements in the internal market on transparency of interest representation carried out on behalf of third countries and amending Directive (EU) 2019/1937. In "Protecting our democracy, upholding our values". URL: <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/package-defence-of-democracy-package/file-transparency-of-lobbying-carried-out-on-behalf-of-a-third-country-government>

28. Europe's choice: political guidelines for the next European Commission 2024–2029. URL: https://commission.europa.eu/document/download/e6cd4328-673c-4e7a-8683-f63ffb2cf648_en?filename=Political%20Guidelines%202024-2029_EN.pdf

29. Regulation (EU) 2024/1083 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 establishing a common framework for media services in the internal market and amending Directive 2010/13/EU (European Media Freedom Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32024R1083>

30. On a Single Market For Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act): Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj/eng>

31. Commission endorses the integration of the voluntary Code of Practice on Disinformation into the Digital Services Act: PRESS RELEASE Feb 13, 2025. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_25_505

32. Commission Delegated Regulation (EU) 2025/2050 of 1 July 2025 supplementing Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council by laying down the technical conditions and procedures under which providers of very large online platforms and of very large online search engines are to share data with vetted researchers. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg_del/2025/2050/oj/eng

33. 2024 Rule of Law Report. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/rule-law/annual-rule-law-cycle/2024-rule-law-report_en

34. Rule of law conditionality regulation. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/protection-eu-budget/rule-law-conditionality-regulation_en

35. Commission Launches €5 Million Call to Strengthen European Fact-Checking Network. European Commission website. 01 April 2025. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/commission-launches-eu5-million-call-strengthen-european-fact-checking-network>

36. Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union, amending Regulation (EU) No 910/2014 and Directive (EU) 2018/1972, and repealing Directive (EU) 2016/1148 (NIS 2 Directive). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2555/oj/eng>

37. Regulation (EU) 2024/2847 of the European Parliament and of the Council of 23 October 2024 on horizontal cybersecurity requirements for products with digital elements and amending Regulations (EU) No 168/2013 and (EU) 2019/1020 and Directive (EU) 2020/1828 (Cyber Resilience Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/2847/oj/eng>

38. New Cybersecurity compendium on how to protect integrity of elections published. European Commission website. 06 March 2024. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/news/new-cybersecurity-compendium-how-protect-integrity-elections-published>

39. Regulation (EU) 2025/38 of the European Parliament and of the Council of 19 December 2024 laying down measures to strengthen solidarity and capacities in the Union to detect, prepare for and respond to cyber threats and incidents. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2025/38/oj/eng>

40. Ukraine has gained access to the EU Instrument for Pre-accession Assistance (IPA). What are the features of this program and the implementation procedure? Ukrainian Institute of International Policy: website. URL: <https://uip.org.ua/uk/novyny/ukraina-otrymala-dostup-do-instrumentu-peredvstupnoi-dopomohy-yes-instrument-for-pre-accession-assistance-ipa-v-chomu-osoblyvosti-tsiiei-prohramy-ta-protsedury-vprovadzhenia> (in Ukrainian)

41. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on European cross-border associations. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2023%3A516%3AFIN&qid=1693910621013>

42. Statute for social and solidarity-based enterprises. European Added Value Assessment Accompanying the European Parliament's legislative own-initiative report (Rapporteur: Jiří Maštálka). URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/611030/EPRS_STU\(2017\)611030_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/611030/EPRS_STU(2017)611030_EN.pdf)

43. Stollmeyer A., Melchior K. Defending our democracy starts with us, not with a shield. URL: <https://defenddemocracy.eu/defending-our-democracy-starts-with-us-not-with-a-shield/>

44. EU preparedness union strategy. European Commission website. URL: https://commission.europa.eu/topics/preparedness_en
45. Lasoen K. (2022). Realising the EU Hybrid Toolbox: opportunities and pitfalls. Clingendael policy brief. December. URL: https://www.clingendael.org/sites/default/files/2022-12/Policy_brief_EU_Hybrid_Toolbox.pdf
46. Brunet B. (2025). Strengthening Europe's actions against hybrid threats: setting up a PROTEUS programme. GPC Policy Brief. February. 7 p. URL: https://docs.ie.edu/GPC/3_AAFF_short%20CGP_Strengthening%20Europe%27s.pdf
47. Foreign Information Manipulation and Interference (FIMI). URL: [https://www.disinformation.ch/EU_Foreign_Information_Manipulation_and_Interference_\(FIMI\).html](https://www.disinformation.ch/EU_Foreign_Information_Manipulation_and_Interference_(FIMI).html)
48. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng>
49. Safer Together Strengthening Europe's Civilian and Military Preparedness and Readiness: Report by Sauli Niinistö, former President of the Republic of Finland, In his capacity as Special Adviser to the President of the European Commission. URL: https://commission.europa.eu/document/download/5bb2881f-9e29-42f2-8b77-8739b19d047c_en?filename=2024_Niinisto-report_Book_VF.pdf

Authors Contribution: All authors have contributed equally to this work

Conflict of Interest: The authors certify that although one of the authors of the article is the Editor-in-Chief and another is also a member of the editorial board of this journal, the peer-review process, the publication decision, and the editing process were conducted independently, without their participation or influence. The peer review and the final decision were carried out by other members of the editorial board who are not co-authors. Any potential conflicts of interest were fully mitigated through external oversight of the process.

The article was received by the editors 05.10.2025
The article is recommended for printing 19.11.2025

The article was revised 08.11.2025
This article published 30.12.2025